

**CONSEIL DE
L'EUROPE**

**AVRUPA
KONSEYİ**

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ

ATAMAN - TÜRKİYE DAVASI

(Başvuru no: 46252/99)

KARARIN ÖZET ÇEVİRİSİ

STRAZBURG

27 Nisan 2006

İşbu karar AİHS'nin 44§2 maddesinde belirtilen koşullar çerçevesinde kesinleşecektir. Şekli bazı düzeltmelere tabi olabilir.

Türkiye Cumhuriyeti aleyhine açılan ve (46252/99) başvuru no'lu davanın nedeni bu ülke vatandaşı olan Abuzer Ataman'ın (başvuran) Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) 13 Kasım 1998 tarihinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Temel İnsan Haklarını güvence altına alan 34. maddesi uyarınca yapmış olduğu başvurudur.

Başvuran, AİHM önünde Ankara Barosu avukatlarından Yusuf Alataş tarafından temsil edilmektedir.

OLAYLAR

I. DAVA KOŞULLARI

1931 doğumlu olan başvuran, Abuzer Ataman, Adıyaman'da (Türkiye) ikamet etmektedir. 1976 doğumlu olup 16 Ocak 1998 tarihinde ölen Mikail Ataman'ın babasıdır.

A. Mikail Ataman'ın askere alınmasından sonra meydana gelen olaylar

1997 tarihinde, 21 yaşındaki Mikail, Kars'ta askerlik görevini yerine getirmektedir. Bu dönemde, PKK üyesi olduğu gerekçesiyle kardeşlerinden bir tanesi cezaevinde bulunmaktadır.

1997 yılının Eylül ayında, bağlı olduğu birliğin Tunceli'de yapılacak askeri bir operasyona katılacağını öğrenen Mikail Ataman, hastalığını gerekçe göstererek U. adlı Komutanından operasyona gönderilmemesini istemiştir. Operasyon öncesinde Komutanı, Mikail'in bu isteğini kabul etmiş fakat başvuranın iddiasına göre Mikail'i tehdit etmiştir.

Mikail'in ailesinin özellikle de Hollanda'da ikamet eden kardeşinin ifadelerine göre, Mikail Ataman kendilerini sık sık aramış, hakaret içerikli ve tahrik edici konuşmalar yapmıştır. Mikail Ataman'ın ailesi, konuşmalar sırasında Mikail'in başka askerlerin hatta subayların yanında bulunduğunu fark etmişlerdir. Bir süre sonra, ailesi Mikail Ataman'a ulaşamamış ve bu dönemde Mikail ile ilgili bir takım tedbirlerin alındığını öğrenmişlerdir. Mikail'in silah taşınması ve kışladan çıkması yasaklanmıştır. Tedirgin olan ailesi, Kars'ta ikamet eden A. A. isimli yakınlarından, Mikail Ataman'ı ziyaret etmesini istemişlerdir. A. A. Mikail'in ailesine, Mikail'in psikolojik durumunun iyi olmadığını ve tedavi görmesi gerektiğini bildirmiştir. Bunun üzerine başvuran, hastalık izni alabilmek ümidi ile Kars'a gitmiştir. Oysa, başvurana göre Mikail'e yalnızca izin verilmiş ve bu da Komutan U.'nun yerine vekalet eden E. Ö. isimli yüzbaşının kişisel çabaları sonucunda gerçekleşmiştir. Bu nedenle Yüzbaşı E. Ö., bütün askerlerin benzer psikolojik sorunları olabileceğini ve Mikail'e ayrıcalık tanınması için hiçbir neden bulunmadığını düşünen üstleri ile karşı karşıya gelmiştir.

İzinde olduğu süre içerisinde ailesi, Mikail Ataman'ı önce Malatya'da tedavi ettirmek istemiştir. İlgili, burada firar etmiş ve inzibat tarafından kendisini kaybetmiş bir haldeyken yakalanmıştır. 4 Kasım 1997 tarihinde, Malatya Askeri Hastanesi'nde Mikail'e sakinleştirici iğne yapılmıştır. Tedavi eden doktor, Mikail'in, Ankara'da bulunan Mevki Askeri Hastanesi'nin psikiyatri servisine sevk edilmesini talep etmiştir. Fakat ailesi, Mikail'i Adana'da bulunan özel bir psikiyatri kliniğine götürmeyi tercih etmiştir. Klinikte çalışan psikolog, Komutanın Mikail'e izin vermesi halinde tedaviye başlayabileceğini belirtmiştir. Aile daha sonra Mikail'i Ankara'da bulunan Mevki Askeri Hastanesi'nin psikiyatri servisine götürmüştür. Psikiyatri servisinde, 19 Kasım 1997 tarihinde hazırlanan raporda Mikail Ataman'da anksiyete semptomu teşhis edildiğini, devam etmesi halinde birliğinin bulunduğu

ilin askeri hastanesinde tedavi ettirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Raporunda “hastanın kaydının yapılması ve birliğine bilgi verilmesi” ifadesi yer almıştır.

Mikail, Kars'ta bulunan kışlasına döndükten sonra ailesi ile telefonla konuşmuş ve ailesi sağlık durumunun daha iyi olduğuna ikna olmuştur.

Komutan U.'nun dönmesi ile Mikail Ataman'ın sağlık durumu kötüleşmiştir. 4 Ocak 1998 tarihinde, Mikail ailesini aramış ve Komutan U.'nun kendisini öldürmeden imdadına yetişmeleri için ailesine yalvarmıştır. Konuşma sırasında telefonu alan arkadaşı Mikail'in söylediklerini doğrulamıştır. O akşam ve ertesi gün, başvuran ne oğluna ne de Komutan U.'ya ulaşabilmiştir. Görüştüğü kişiler her defasında, Mikail Ataman'ın nöbette olduğunu, sağlık durumunun iyi olduğunu, yolların kapalı olması nedeniyle başvuranın oğlunu görmeye gelemeyeceğini belirtmişlerdir. Başvuran yeniden A. A.'dan oğlunu ziyaret etmesini istemiştir. A. A., Mikail'in durumunun ciddi olduğunu ve Mikail'in Komutanından bahsederken “ya o beni öldürecek ya da ben onu” şeklinde ifadelerde bulunduğunu başvurana söylemiştir. Bu görüşmeden sonra, başvuran birkaç defa oğluna ulaşmaya çalışmıştır.

B. Mikail Ataman'ın ölümü ve soruşturmanın açılması

16 Ocak 1998 tarihinde sabah saat 02:00'da, kendisini Mikail'in Komutanı olarak tanıtan bir kişi başvurunu aramış ve oğlunun saat 00:25'te, kışla garajında nöbet tuttuğu sırada öldüğünü haber vermiştir. Komutan, aynı zamanda, kardeşinin hapsedilmesi nedeniyle Mikail'in üzülmesi olabileceğini belirtmiştir.

Olaydan haberdar olan, Kara Kuvvetleri Komutanlığı ("KKK"), 9. Piyade Tümen Komutanlığı Askeri Savcısı, olay yerine gitmiştir. Mikail Ataman'ın cesedi Kars Devlet Hastanesi'ne götürülmüştür. Askeri Savcı, Mikail Ataman'ın o gece iki askerle birlikte kışla garajında nöbet tuttuğunu tespit etmiştir. M. K. Ç. ve M. A. adındaki askerler garaj önünde, Mikail ise garajın arkasında, ZPT araçlarının yanında nöbet tutmuştur. Askerler, Askeri Savcı'ya bir el silah sesi duyduklarını, bunun üzerine Mikail'in nöbet yerine doğru koştuklarını ve Mikail'i üstünde G3 piyade tüfeği ile yerde yatarken bulduklarını açıklamışlardır.

Askeri Savcı, kan birikintisine 2 m. uzaklıkta 7,62 mm. çapında kovan bulmuştur. Mermi bulunamamış fakat emniyet kilidi açık olan silah üzerinde yapılan incelemede, silahın garaj duvarına dayalı tutulduğunu, silahın Mikail Ataman'a verilen silah olduğunu ve bu silah ile bir el ateş edildiğini doğrulamıştır.

Daha sonra, Askeri Savcı Kars Devlet Hastanesi'ne gitmiş, burada Mikail Ataman'ın şahsi eşyalarını ve kıyafetlerini incelemiştir. Askeri Savcı, Mikail Ataman'ın cüzdanında bir rapor ve psikiyatri servisinde düzenlenen beş adet reçete bulmuştur.

S. G. tarafından teşhis edilen Mikail Ataman'ın cesedi üzerine otopsi yapılmıştır. Otopsi sonucunda hazırlanan raporda, göğüs bölgesinde 0,5 cm. çapında bir kurşun deliğine, beşinci kaburga arasında ve göğüs kemiği hizasında birinci dereceden yanık ve kurşun deliğinin çevresinde 2 x 4 cm. çapında bir ekimoza rastlanmıştır. Kurşunun çıkış deliği 3 x 2 cm. çapında olup, onikinci göğüs omuru seviyesinde, solda ve orta çizgiye 10 cm. mesafededir. İki doktor ve Askeri Savcı tarafından imzalanan otopsi raporunda, ölüm nedeninin sol karıncığın ateşli silahla tahribinin yanı sıra, dolaşım yetersizliği ve kanama sonucu kalbin durması olduğu belirtilmiştir.

C. Başvuranın şikayeti

Bu rapordan haberdar olan başvuran, Adıyaman Cumhuriyet Savcısı'na şikayette bulunmuştur. Başvuran, sivil bir hakim eşliğinde ikinci bir otopsi yapılmasını talep etmiştir. Başvuran, oğlunun öldürüldüğünden şüphelendiğini ve otopsi sonucunun kendisine bildirilmesini istediğini belirtmiştir. Cumhuriyet Savcısı, başvuranın talebin kabul etmiş ve 17 Ocak 1998 tarihinde sivil hakim eşliğinde ikinci bir otopsi yapılmıştır. Bununla birlikte, ikinci otopsiden farklı bir sonuç çıkmamıştır.

Mikail Ataman 18 Ocak 1998 tarihinde defnedilmiştir. Defin işleminden önce Mikail'in resimleri çekilmiştir.

Defin işleminden sonra, belirtilmeyen bir tarihte başvuran oğlunun ölümünden sorumlu olan kişi ya da kişiler hakkında Adıyaman Cumhuriyet Savcılığı'na şikayette bulunmuştur.

21 Ocak 1998 tarihinde, Adıyaman Cumhuriyet Savcılığı yetkisizlik kararı vererek dosyayı, soruşturmasını sürdürmekte olan Askeri Savcı'ya göndermiştir.

Bu çerçevede, Askeri Savcı önce Mikail'e yakın olan çok sayıda askerin ifadesini almıştır. Askerlerin hepsi genel olarak, Mikail Ataman'ın izinde olduğu sırada tedavi gördüğünü, psikolojik sorunlarının bulunduğunu, askerlik yapmak istemediğini, buna karşılık üstleri ile ilgili herhangi bir tartışmadan bahsedip, şikayet etmediğini belirtmişlerdir. Aynı şekilde M. K. Ç. ve M. A. nöbet tuttıkları sırada garaja kimsenin girmediğini, kavga ya da fısıltı sesi duymadıklarını söylemişlerdir. Askerler, garaja birinin girdiği düşünülse bile, kaçmasının mümkün olmadığını ifade etmişlerdir.

18 Ocak 1998 tarihinde, Askeri Savcı, Komutan U.'yu dinlemiştir. Komutan U., 3 Kasım 1997 tarihinde 24 günlüğüne Mikail'e izin verdiğini, Mikail'in bölüğüne döndüğü tarihten olayın meydana geldiği tarihe kadar, ne Mikail Ataman'ın ne de bir başkasının kendisine Mikail'in yaşamış olabileceği sorunlardan bahsettiğini belirtmiştir.

Askeri Savcı, Adıyaman Savcılığı'ndan Mikail'in kişiliği, psikolojik durumu ve ailevi ilişkileri ve askerlik ile ilgili düşünceleri hakkında yakınlarından bilgi alınmasını talep etmiştir.

24 Şubat 1998 tarihinde, Askeri Savcı tarafından, davanın idari yönü ile ilgili olarak araştırma yapmakla görevlendirilen ve üç uzmandan oluşan komisyon hazırladıkları raporu sunmuşlardır. Raporda, mevcut davada ne askeri kuralların ne de askerlerin eğitimine, kazaların ve intihar vakalarının önlenmesine ve/yada nöbetlerin düzenlenmesine ilişkin genel kuralların ihlal edildiği belirtilmiştir. Raporda ayrıca, gözetimden ve/yada denetimden sorumlu askeri personelden kaynaklanan herhangi bir ihmalin tespit edilmediği ifade edilmiştir. Komisyon, dava konusu intiharın öncelikli sebebinin, askerin ailevi sorunlarını büyütmesinden ve bunlardan kimseye bahsetmemiş olmasından kaynaklandığına ve bu sorunların en sonunda akli dengesini etkilediğine, A. A.'nın (başvuranın Kars'ta oturan yakını) Mikail'de gözlemlendiğini söylediği anormal davranışlar hakkında komutanlara bilgi vermemeyi tercih etmiş olmasının dolaylı olarak intihara neden olduğuna, Mikail Ataman'ın sorunlarının bölüğe yeni gelen ya da operasyonlar sırasında bölükte bulunmamış olan üstleri

tarafından tam anlamıyla anlaşılmamış olmasının da olayların tırmanmasına neden olduğuna kanaat getirmiştir.

24 Şubat 1998 tarihinde, Mikail Ataman'ın askeri hayatına ilişkin bilgiler, Komutan U.'nun geçmişi ve bölüğün askeri kayıtları tamamlanmıştır. Raporda yer alan ifadelerden, Komutan U.'nun bölümündeki askerlerin hiçbirisine, yetkili ve güvenilir biri olarak tanınan Komutan U. tarafından baskı ve kötü muamele yapılmadığı sonucu çıkmaktadır. Sağlık muayenesi kayıtlarından, Mikail Ataman adlı askerinin, garnizon doktoruna gitme talebinin hiçbir zaman reddedilmediği anlaşılmaktadır. İzin kayıtlarından, maktulün düzenli olarak çarşı iznine çıktığı tespit edilmektedir. 3 Kasım 1997 tarihinde, Mikail'e izin verilmiş ve öldüğü güne kadar başka bir izin talebinde bulunmamıştır.

D. Askeri Savcı'nın kararı ve başvuranın itirazı

Askeri Savcı, 23 Mart 1998 tarihinde, olayın bir intihar vakası olduğu gerekçesiyle, ceza soruşturması açılmasına gerek olmadığına karar vermiştir. Askeri Savcı'ya göre, yapılan soruşturmalar askeri makamların ve özellikle de Komutan U.'nun sorumluluğunu ortaya koymamıştır. 27 Aralık 1997 tarihinde, olaydan kısa bir süre evvel görevden dönen Komutan U., maktulün psikolojik durumunu fark etmemiş olabilir; üstelik, hiçbir şey Mikail Ataman'ın hayattayken, üstlerine ve özellikle de Komutan U.'ya sorunlarından ve/yada sağlık durumuna ilişkin belgelerden haberdar ettiğini göstermemektedir.

13 Nisan 1998 tarihinde bu kararın başvurana tebliğ edilmesinin ardından, başvuran itiraz etmiştir. Oğlunun bir cinayete kurban gittiğini iddia eden başvuran, mevcut davada yürütülen hazırlık soruşturmasının yetersiz olduğunu ileri sürmüştür. Başvurana göre hazırlık soruşturmasındaki eksiklikler şunlardır:

- Askeri Savcı'nın olay yerine gelmesinden önce, Mikail'in cesedinin ve silahın yeri değiştirilmiştir; bu nedenle bunların yerlerinin tam olarak tespit edilmesi mümkün olmamıştır.
- Boyutu ve şekli dikkate alındığında, G3 tipi piyade tüfeği ile intihar etmek oldukça zordur ve Mikail Ataman'ın, nöbet tutan diğer iki asker fark etmeden tüfeği duvar ile göğsünün arasına sıkıştırması şaşırtıcıdır;
- Otopsi raporlarına göre, kurşun yukarıdan aşağıya doğru gitmiştir; bu nedenle Mikail Ataman'ın otururken, ayakta olan birisi tarafından öldürüldüğün varsayılması gerekirdi.

Başvuran, bu iddialarına dayanak olarak, oğlunun ölümünden iki gün önce kendisini aradığını, Komutanı U.'nun kendisine baskı yaptığını ve bunlardan dolayı tedirgin olduğunu söylediğini belirtmiştir. Başvurana göre, Mikail Ataman kardeşinin geçmişinden dolayı saldırılara maruz kalmıştır. Her ne olursa olsun, psikolojik sorunlarının olmasına rağmen oğluna silah verilmiş olmasının yanlış olduğunu, askeri bir hastanede tedavi görmesinden dolayı hiçbir üstünün Mikail'in sorunlarından habersiz olmasının mümkün olmadığını iddia etmiştir.

4 Mayıs 1998 tarihinde dosyayı inceleyen Ağrı'daki 12. Mekanize Piyade Tugay Komutanlığı Askeri Mahkemesi, soruşturmada hiçbir eksiklik bulunmadığı gerekçesiyle başvuranın itirazını reddetmiştir. Bu karar, 20 Mayıs 1998 tarihinde başvurana tebliğ edilmiştir.

HUKUK AÇISINDAN

I. AİHS’NİN 2. MADDESİ’NİN İHLAL EDİLDİĞİ İDDİASI HAKKINDA

Başvuran, oğlunun askerlik görevini yaptığı sırada öldüğünü belirterek, sözkonusu ölüm koşullarından ve bu konuda yürütülen cezai soruşturmanın etkisizliğinden şikayetçi olmaktadır. Başvuran, AİHS’nin 2. maddesinin ihlal edildiğini iddia etmektedir.

A. Tarafların argümanları

1. Başvuran

Başvuran, Mikail Ataman’ın U. adlı Komutanı tarafından öldürüldüğü iddiası konusu ile ilgili olarak ulusal makamlar tarafından alınan ifadelerin duruma açıklık getirmekten uzak olduğunu belirtmektedir. Tanıklardan bazıları, üstleri ile çatışmaya girmeden ifade vermesi mümkün olmayan asker ve subaylardan oluşmaktaydı. Özellikle de komutanların, şahsi sorumluluklarının bulunduğu düşündürebilecek söylemlerde bulunmaları beklenemezdi. Başvuran, sorgulama sırasında Mikail Ataman’ın ailesinden bir bireyin yada avukatının bulunmaması olmasından dolayı, bu tanıkların sorgulamasına katılmadığını ileri sürmektedir.

Başvuran, sözkonusu soruşturma ve cezai yargılamalar ile ilgili olarak, bunların askeri makamların isteği doğrultusunda sürdürüldüğünü ve Mikail Ataman’ın intihar ettiği düşüncesine dayandığını belirtmektedir. Başvurana göre, Askeri Savcı hiçbir zaman Mikail Ataman’ın ailesinin iddialarını ciddiye almamıştır. Mikail Ataman’ın silahı üzerinde parmak izi incelemesi yapmak ve olası şüpheliler üzerinde yakından ateş sonucu oluşan kimyasal izlerin bulunup bulunmadığını kontrol etmek üzere kimsenin görevlendirilmemiş olması bu ilgisizliğin birer göstergesi niteliğindedir. Askeri Mahkeme de, soruşturmaları genişletmeyi düşünmeden dava dosyası üzerinden sorunu çözmekle yetinerek aynı şekilde davranmıştır.

Sonuç olarak, Mikail Ataman’ın psikolojik sorunlarının var olduğunun bilindiğinin altını çizen başvuran, Mevki Hastanesi’nin psikolojik servisinde yapılan muayeneye ilişkin raporda “hastanın yalnız gelmemesi uygundur” ifadesi yer almaktadır. Bu türden bir ifade, o an Mikail Ataman’ın yalnız başına hareket edemeyecek durumda olduğunun göstergesidir. Her ne olursa olsun, psikoloji servisi tarafından hazırlanan 19 Kasım 1998 tarihli rapor, asker olan Mikail Ataman’ın psikolojik tedavi gördüğünü kanıtlamaktadır ve bunun yetkililer tarafından bilinmemesi mümkün değildir.

2. Hükümet

Öncelikle, Mikail Ataman’ın Komutanı tarafından öldürüldüğüne dair iddia ile ilgili olarak Hükümet, bu iddianın, mevcut davada yürütülen cezai soruşturma sırasında ortaya çıkan delillerle çürütüldüğünü belirtmektedir. Bu konuda, olayın meydana geldiği gün, yalnızca, aralarında maktulün de bulunduğu askerlerin garaja girdiği konusunda ikna olabilmek için Savcı tarafından alınan ifadeleri incelemek yeterli olacaktır. Diğer yandan, Mikail Ataman’ı öldürmek gibi bir düşüncesi bulunmayan U. adlı Komutan, Mikail Ataman’a karşı hiçbir şekilde saldırgan bir tutum içerisinde olmamış; aksine, askerinin romatizmalarından yakınması üzerine, onu askeri bir operasyondan muaf tutmuş ve izin talebine karşı çıkmamıştır.

Hükümet, dava konusu ölüm ile ilgili olarak yürütülen soruşturmanın etkisiz ve yetersiz olduğu iddiası ile ilgili olarak, soruşturmaların büyük bir dikkatle ve özen gösterilerek sürdürüldüğünü belirtmektedir. Hükümet, dava dosyasına atıfta bulunarak, bu davada, soruşturmaların hemen başlatıldığına dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, olay yeri keşifleri, iki otopsi ve silah incelemesi yapılmıştır. Spesifik konularda araştırma yapmakla görevli komisyonlar da dahil olmak üzere, Askeri ve Sivil Savcılar mümkün olan bütün araştırmaları yapmış ve ayırım yapmaksızın, Mikail Ataman'ın babasının, kardeşinin ve yakınlarının da ifadesi dahil olmak üzere, herkesin ifadesine başvurmuştur. Oysa yapılan araştırmalarda, Mikail Ataman'ın ölümünde bir başka kişinin olası sorumluluğu bulunduğu ortaya çıkmamıştır. Bunun üzerine Cumhuriyet Savcılığı muhakemenin men'i kararı vermiştir. Bu karar Askeri Mahkeme tarafından da onaylanmıştır.

Hükümet, Mikail Ataman'ın psikolojik durumunu dikkate almayan askeri makamların ihmalkâr davrandığı iddiası ile ilgili olarak, ilgili dönemde Mikail Ataman'ın endişe verici bir tutumunun bulunmadığını ifade etmektedir. Biri hariç bütün arkadaşları, Mikail Ataman'ın sorunlarından haberdar olmadıklarını belirtmişlerdir. Mikail Ataman yalnızca bir defa grip nedeniyle birliğin doktoruna gitme talebinde bulunmuştur. Mikail Ataman, rehberlik hizmetine gittiğinde ise yalnızca ailevi sorunlarından bahsetmiştir. Bunun dışında, başvuranın iddiasının aksine, Mikail Ataman ne hastalık istirahati ne de özel bir tedavi talebinde bulunmuştur. 4 Kasım 1997 tarihinde, Mikail Ataman kendi imkanları ile Kars Askeri Hastanesi'ne gitmiştir. Mikail Ataman'ın cebinde bulunan rapordan, doktorların genç askerin psikiyatri servisinde muayene edilmesini ve muayene sonuçlarından birliğinin haberdar edilmesini istedikleri anlaşılmaktadır. Fakat Mikail Ataman hiçbir zaman sözkonusu servise gitmemiş ve birliğine bu konuda bilgi vermemiştir.

Hükümet, yukarıda yer alan ifadeler ışığında, Mikail Ataman'ın ölümü ile ilgili olarak, askeri makamlardan kaynaklanan herhangi bir öznel ya da nesnel sorumluluk ya da ihmalkârlığın bulunmadığını belirtmektedir.

B. AİHM'nin takdiri

1. Başvuranın oğlunun ölümü

a. Kasıtlı öldürme

AİHM, AİHS'nin 2. maddesinin Sözleşme'nin temel maddeleri arasında yer aldığını ve 3. madde ile birlikte Avrupa Konseyi'ni oluşturan demokratik toplumların temel değerlerinden birisi olarak benimsendiğini hatırlatır (Bkz., *Çakıcı-Türkiye*, no: 23657/94 ve *Finucane – Birleşik Krallık*, no: 29178/95). Mahkeme ayrıca, 2. madde ile tanınan güvencenin önemini teslim ederek, yaşam hakkına ilişkin şikayetler söz konusu olduğunda bunlara büyük bir titizlik gösterilerek bir görüş oluşturulması gerektiğini belirtir (Bkz., *Ekinci-Türkiye*, no: 25625/94).

AİHM, iki tarafın yorumlarının, AİHS'nin 2. maddesi açısından davanın olaylarından çıkarılacak sonuçlar konusunda farklılık gösterdiğine dikkat çeker.

AİHM, mevcut davada ortaya çıkan soruları dava dosyasında yer alan belgeler ışığında, özellikle de Hükümet tarafından sunulan ve yürütülen soruşturmalar ve tarafların sunduğu görüşlere ilişkin belgeler çerçevesinde inceleyecektir. Bu kanıtları değerlendirebilmek için AİHM, kanıtlara ilişkin "her türlü makul şüphenin ötesinde bulunma"

ölçütünden yararlanacaktır. Fakat bu türden bir kanıt yeterince ciddi, sarıh ve uygun bir dizi göstermeden veya yanlışlığı kanıtlanmamış karinelere kaynaklanabilir. Öte yandan kanıtların araştırılması esnasında tarafların tutumları gözönünde bulundurulabilir (Bkz., *mutatis mutandis*, *İrlanda-Birleşik Krallık*).

Başvurana göre, oğlu Mikail Ataman subaylardan biri tarafından kasıtlı olarak öldürülmüştür.

AIHM, bu iddiaların somut ve kanıtlanabilir olgulara dayanmadığını ve bir tanığın beyanıyla ya da diğer kanıt unsurlarıyla kesin bir yargıya ulaştıracak şekilde desteklenmediğini gözlemlemektedir.

Aksine, dosyada yer alan unsurlardan, Mikail Ataman'ın intihar ettiği anlaşılmaktadır. Olayın meydana geldiği gece, Mikail Ataman diğer iki askerle birlikte garajda nöbet tutmaktaydı. Diğer iki asker garajın ön tarafında Mikail ise garajın arka tarafında nöbet tutmaktaydı. İki asker silah sesi duyduklarında Mikail Ataman'ın nöbet tuttuğu yere doğru gitmişlerdir. Mikail Ataman'ı yerde üzerinde G3 piyade tüfeği ile yerde yatarak bulmuşlardır.

Olaydan haberdar edilen Askeri Savcı hemen olay yerine gelmiştir. Kan birikintisine 7,62 mm. uzaklıkta Mikail Ataman'ın tüfeğine ait olan bir mermi kovanı bulunmuştur. Bu tüfekle bir el ateş edildiği doğrulanmıştır.

Mikail Ataman'ın cesedi üzerinde yapılan iki otopsi ve kıyafetleri üzerinde yapılan incelemeler Mikail Ataman'ın yakın mesafeden ateş edilmesi sonucu öldüğü doğrulanmıştır. Bununla birlikte, Mikail Ataman'ın askeri ya da devlet hastanelerinde psikiyatrik tedavi gördüğü belirtilmiştir.

Mikail Ataman ile birlikte aynı bölgede nöbet tutan iki asker, nöbet tuttukları süre boyunca garaja giren kimse olmadığını, kavgaya ya da fısıltı sesi duymadıklarını belirtmişlerdir. Askerler, garaja birinin girdiği düşünülse bile, kaçmasının mümkün olmadığını ifade etmişlerdir.

Bu noktada, başvuranın cinayete ilişkin iddiaları gerçekte varsayımlara dayanmaktadır ve bu iddialar Mikail Ataman'ın intihar sonucu öldüğünü gösteren kanıt unsurlarının doğruluğu konusunda şüphe uyandıracak nitelikte değildir.

b. Gözetim zorunluluğu

Mahkeme, AIHS'nin 2. maddesinin ilk cümlesinin, Devletlere, kasten ve usulsüz olarak ölüme sebebiyet vermekten kaçınma ve yargı yetkileri altında olan kişileri korumak amacıyla gerekli tüm tedbirleri alma zorunluluğunu getirdiğini hatırlatmaktadır. O halde, AIHM'nin görevi, mevcut davada, başvuranın oğlunun hayatının gereksiz olarak tehlikeye atılmasını engellemek için, Devlet'in gerekli olan tüm tedbirleri alıp almadığını tespit etmek olacaktır (Bkz. *L.C.B.-Birleşik Krallık, Derleme Hükümler ve Kararlar*). Mahkeme aynı zamanda, AIHS'nin 2. maddesinin, belirli koşullarda, yetkili mercilere, üçüncü kişilerin eylemlerine ya da bazı özel koşullarda kendi eylemlerine karşı korumaları amacıyla uygulamaya ilişkin tedbirleri almalarını içeren pozitif yükümlülük yüklediğini hatırlatır (*Tanrıbilir-Türkiye*, no:21422/93).

Bununla birlikte, bu zorunluluk, yetkili mercilere dayanılmaz ve aşırı bir yük yüklemeyi zorunlu kılar. Bu değerlendirme yapılırken, güvenlik güçlerinin, toplum içinde görevlerini yerine getirirken karşılaştıkları zorluklar, insan davranışlarının önceden bilinmesinin mümkün olmaması da gözönüne alınmalıdır. Bu noktada, yaşamı tehlikeye atabilecek olası her türlü tehdit, AİHS uyarınca yetkili mercilere, tehdidi önlemek amacıyla somut tedbirler alma zorunluluğunu getirmemektedir (*Tanrıbilir ve Kenan-Birleşik Krallık no:27229/95*).

AİHM, kendilerine silah verilen askerlerin gözetlenmesi ve bu kişilerin intihar etmelerinin önlenmesi konusundaki görevleri çerçevesinde, bir askerinin yaşam hakkını koruma zorunluluğunu ihmal ettikleri iddiası karşısında, sözkonusu yetkililerin, askerinin bu türden bir eylemde bulunabileceğini bildikleri ve yetkileri dahilinde, bu tehlikeyi bertaraf edebilecek tedbirleri almadıkları hususunda ikna olunması gerektiği kanaatinde. AİHM için ve 2. madde ile güvence altına alınan hak gözönüne alındığında, bir başvuranın, bilinen ya da bilinmesi gereken hayati bir tehlikenin oluşabilmesini önlemek için yetkililerin, kendilerinden makul olarak beklenen her şeyi yerine getirmediklerini göstermesi yeterli olmaktadır. Burada, cevabı, davaya ilişkin koşulların bütününden çıkacak olan bir soru sözkonusudur. Bu nedenle AİHM bu hususları inceleyecektir.

AİHM, yukarıda yer alan hususlar ışığında, yetkili mercilerin, Mikail Ataman'ın intihar etmesi için ortada gerçek ve ani bir tehlike olduğunu bilip bilmediklerini ya da bilmeleri mi gerektiğini; şayet ilk sorunun cevabı olumlu ise bu riskin önlenmesi için sözkonusu mercilerin, kendilerinden makul olarak beklenen her şeyi yerine getirip getirmediklerini araştırmıştır.

AİHM, mevcut davada, olay gecesini başvuranın oğlu olan ve dolu bir tüfeği bulunan Mikail Ataman'ın nöbet tuttuğunu not etmektedir. Burada ortaya çıkan soru, Mikail Ataman'ın psikolojik durumunun, özellikle de eline ölüme sebebiyet verebilecek bir silah verilerek nöbet tutması ve aktif askerlik hizmetini yapması için tehlike arz edebileceğinin, yetkili merciler tarafından bilinip bilinmemesi ya da bilinmesinin gerekip gerekmediği sorusudur. AİHM, Mikail Ataman'ın intihardan iki ay önce psikolojik rahatsızlıklar yaşadığını gözlemlemektedir. Mikail Ataman, Malatya'da inzibat tarafından kendisini kaybetmiş bir halde yakalanmıştır. Malatya Askeri Hastanesi'nde Mikail Ataman'a sakinleştirici iğne yapılmıştır. Malatya'da askeri doktor, Mikail Ataman'ı Ankara'da bulunan Mevki Hastanesi'nin psikiyatri servisine sevk etmeyi uygun görmüştür. Özel bir klinikten geri çevrilmesi üzerine ilgilinin, Ankara'da bulunan Mevki Hastanesi'nde hasta kaydı yapılmıştır. Psikiyatri servisinde düzenlenen raporda, Mikail Ataman'da anksiyete sendromu teşhis edildiği belirtilmiştir. Uzmanlara göre, bu rahatsızlıkların artmış olması durumunda, Mikail Ataman'ın, birliğinin bulunduğu bölgenin askeri kurumunda tedavi görmesi ve üstlerine bilgi verilmesi gerekirdi. O halde Mikail Ataman'ın sağlık durumu, kendisine silah verilmesinin yaratabileceği riskin bertaraf edilmesi için, dikkatli bir gözetim yapılmasını gerektirmekteydi.

Mikail Ataman'ın sağlık durumu dikkate alındığında, askeri makamların makul olarak kendilerinden beklenebilecek şekilde davranıp davranmadıkları sorusu ortaya çıkmaktadır.

Hükümet bu konuda AİHM tarafından sorulan, Ankara'da bulunan askeri hastane tarafından düzenlenen raporun, Mikail Ataman'ın üstlerine ulaştırılıp ulaştırılmadığı sorusunu cevapsız bırakmıştır. Bununla birlikte, bu soruya verilecek cevap her ne olursa olsun AİHM iki ihtimalin bulunduğunu gözlemlemektedir. Mikail Ataman'ın üstlerine bu raporu ulaştırmamışlarsa doktorların ihmalkarlıkları ya da Mikail Ataman'ın sağlık durumundan

haberdar oldukları halde Mikail Ataman'a silah teslim eden üstlerinin ihmalkarlıkları sözkonusudur. Bu nedenle, yetkililer sorumluluklarını yerine getirmemişlerdir zira yetkililer Mikail Ataman'ın silah taşınmasına bile engel olabilecek türden psikolojik bir durum içerisinde bulunduğu gerçeğini gerektiği gibi algılayamamışlardır.

AİHM, aynı zamanda maktulün asker olduğunu ve askerlik hizmetini yerine getirdiğini gözlemlemektedir. Devlet'in, hayatı tehlikede olan kişileri korumak amacıyla önleyici tedbirler alması zorunluluğu ışığında, silah taşınmasını gerektiren askerliğin yapılmasını zorunlu kılan Devlet'in özel bir dikkat göstermesi ve psikolojik rahatsızlıkları bulunan askerler için askeri koşullara uygun bir tedavi öngörmesi beklenebilir (*Kılınc ve diğerleri - Türkiye*, no: 40145/98). Mevcut davada, askerlik hizmeti sırasında intiharları önlemek amacıyla Devlet tarafından uygulanan süreç, Mikail Ataman'ın tedavi görmesi ile işlemeye başlamıştır. Fakat sonrasında, yetkililerden makul olarak beklenebilecek, ilgilinin ölümüne sebebiyet verebilecek bir silah taşınmasına engel olmak gibi somut önlemler alınmamıştır.

AİHM, bu çerçevede AİHS'nin 2. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

2. Ulusal makamlar tarafından yürütülen soruşturmalar

AİHM, AİHS'nin 2. maddesi ile öngörülen yaşam hakkının korunması yükümlülüğünün, 1. madde uyarınca "kendi yetki alanı içinde bulunan herkese bu Sözleşme'nin (...)de belirtilen hak ve özgürlükleri tanı[ması]" şeklinde Devlete düşen genel görevle birlikte, zor kullanmaya başvurma bir kimsenin ölümüne yol açması halinde etkin bir soruşturma yürütülmesi anlamına geldiğini ve bunu şart koştuğunu hatırlatır (Bkz. *mutatis mutandis, McCann ve diğerleri-Birleşik Krallık*, 27 Eylül 1995 tarihli karar, *Kaya-Türkiye*, 19 Şubat 1998 tarihli karar, *Derleme*, ve *Tanrıbilir*).

AİHM, yukarıda bahsedilen yükümlülüğün, yalnızca, ölüme bir Devlet görevlisinin neden olduğunun tespit edildiği durumlar için geçerli olmadığını vurgular. Zira yetkili mercilerin ölüm olayından haberdar edilmeleri, ölümün meydana geldiği koşullar hakkında Sözleşme'nin 2. maddesinden kaynaklanan etkin bir soruşturma yürütme yükümlülüğünü *ipso facto* doğurur (Bkz., *mutadis mutandis, Ergi-Türkiye*, 28 Temmuz 1998 tarihli karar, *Derleme*, *Yaşa-Türkiye*, 2 Eylül 1998 tarihli karar, *Derleme*, *Hugh Jordan-Birleşik Krallık*, no: 24746/94, ve *A. ve diğerleri-Türkiye*, no:30015/96, 27 Temmuz 2004).

Yürütülen soruşturma aynı zamanda sorumluların tespit edilip nihayetinde cezalandırılmalarını sağlayacak şekilde etkili olmalıdır (*Oğur-Türkiye*, n° 21594/93). Burada sözkonusu olan sonuca değil, araçlara ilişkin bir yükümlülüktür. Yetkili mercilerin, olaylara ilişkin delillerin, özellikle de görgü tanıklarının ifadelerinin, polislerin elde ettiği bilimsel ve teknik verilerin, gerektiğinde maktulün vücudundaki zedelenmeleri tam ve belirgin bir şekilde gösterecek bir otopsi sonucunun ve hastanede yapılan gözlemlerin nesnel bir değerlendirmesinin toplanabilmesi için makul olarak kendilerine açık olan tedbirleri almaları gerekmektedir (Bkz. örneğin, *Salman-Türkiye*, no:21986/93, *Tanrıkulu-Türkiye*, no:23763/94, *Gül-Türkiye*, no: 22676/93, 14 Aralık 2000 tarihli karar).

Mevcut davada, soruşturmadan sorumlu mercilerin girişimleri tartışmaya mahal vermemektedir.

Soruşturma dosyasında yer alan unsurlardan, Mikail Ataman'ın cesedinin bulunmasından hemen sonra Askeri Savcı'nın olay yerine geldiği anlaşılmaktadır. Olay yerinde bulunan kovan ve maktulün silahı üzerinde inceleme yapılmıştır. Mikail Ataman'ın cesedi üzerinde ayrıntılı bir otopsi yapılmıştır. Askeri Savcı hazırlık soruşturması yapmıştır. Bu soruşturma çerçevesinde, cesedi bulan askerlerin ve maktulün üstlerinin, arkadaşlarının ve ailesinin ifadelerine başvurulmuştur. Ayrıca, Askeri Savcı, Adıyaman Savcılığı aracılığıyla Mikail Ataman'ın psikolojik durumu ve kişiliği hakkında bilgi edinmiştir. Olayın meydana geldiği gece nöbet düzenlemesi, U. adlı Komutanın maktule karşı ve askerlerine karşı tutumları da üç uzmandan oluşan heyet aracılığıyla soruşturma konusu olmuştur.

Buna karşılık, Askeri Savcı tarafından yürütülen soruşturmanın yetersizliği, Savcı'nın Ankara'da bulunan Askeri Hastane'nin psikiyatri servisi ile maktulün üstleri arasındaki iletişim kopukluğunun nedenlerini araştırmaması hususunda ortaya çıkmaktadır. Bu konu ile ilgili olarak yapılacak bir araştırma, yetkili mercilerden her birinin sorumluluklarının tespit edilmesi bakımından belirleyici olabilirdi. Soruşturma sonucunda alınacak olan kararlar, sağlık personelinin, Mikail Ataman'ın psikolojik durumu hakkında askeri birliğe bilgi verme konusunda bir ihmalinin bulunup bulunmadığına, ya da ihmalin, askerin sağlık durumundan haberdar olan ve Mikail'e verilen silahı geri almayan üstlerinden kaynaklandığına karar verilmesine bağlı olarak değişiklik gösterebilirdi.

Mikail Ataman'ın sağlık durumuna ilişkin bilgi verilmesinde, sağlık personelinin ya da askeri üstlerinin sorumluluğunun bulunup bulunmadığının tespit edilebilmesi amacıyla bir soruşturma yapılmamış olmasını dikkate alan AİHM, Savunmacı Devlet'in, başvuranın oğlunun ölümü hakkında etkili ve eksiksiz bir soruşturma yürütüme görevini yerine getirmediğine kanaat getirmektedir.

Sonuç olarak, AİHS'nin 2. maddesi bu bakımdan ihlal edilmiştir.

II. AİHS'NİN 8. MADDESİNİN İHLAL EDİLDİĞİ İDDİASI HAKKINDA

Başvuran, AİHS'nin 8. maddesine atıfta bulunarak, yaşadığı psikolojik sorunlar yüzünden, Mikail Ataman'ın askerdeyken karşı karşıya bulunduğu tehdit nedeniyle kendisinin ve ailesinin içerisinde bulunduğu endişeden şikayetçi olmaktadır.

AİHS'nin 2. maddesinin ihlal edildiği yönündeki kararını dikkate alan AİHM, bu şikayetin ayrıca incelenmesinin gerekli olmadığına kanaat getirmiştir.

III. AİHS'NİN 13. MADDESİNİN İHLAL EDİLDİĞİ İDDİASI HAKKINDA

Başvuran, AİHS'nin 13. maddesine atıfta bulunarak oğlunun ölümünden sonra etkili ve yeterli bir soruşturma yürütülmediğinden şikayetçi olmaktadır.

Hükümet, başvuranın iddiaları üzerine adli askeri mercilerin etkili ve derinlemesine bir soruşturma başlattıklarını. Yürütülen soruşturmada, çok sayıda ifade, belge ve rapora başvurulduğunu belirtmektedir. Soruşturma sırasında, Mikail Ataman'ın ölümünde, komutanının hatası olduğunu doğrulayacak herhangi bir delil bulunamamıştır.

AİHM, AİHS'de yer alan hak ve özgürlükler iç hukukta ne şekilde tanınmış olursa olsun, Sözleşme'nin 13. maddesinin, bu hak ve özgürlüklerden iç hukukta yararlanılmasını sağlayacak yolların varlığını güvence altına aldığını hatırlatır. Dolayısıyla Sözleşmeci

Devletler, bu hükmün kendilerine getirdiği yükümlülüklerle ne şekilde uydukları konusunda belli bir takdir payından yararlanma hakkına sahip olsalar da, sözkonusu hüküm, AİHS'ye dayalı "savunulabilir bir şikayetin" içeriğinin incelenmesini ve uygun bir telafinin sunulmasını sağlayacak bir iç hukuk yolunu zorunlu kılmaktadır. AİHS'nin 13. maddesinden doğan yükümlülüğün kapsamı, başvuranın Sözleşme uyarınca yaptığı şikayetin niteliğine bağlı olarak değişmektedir. Bununla birlikte bu maddenin gerektirdiği başvuru yolu hukuken olduğu kadar pratikte de "etkili" olmalı ve özellikle bu başvuru yolunun kullanılması, Savunmacı Devlet'in yetkili mercilerinin fiilleri tarafından haksız bir biçimde engellenmemelidir (Bkz., *Aksoy – Türkiye*, 18 Aralık 1996 tarihli karar, *Derleme, Aydın-Türkiye*, 25 Eylül 1997 tarihli karar, *Derleme ve Kaya*, adigeçen karar).

Yaşam hakkının korunmasının arzettiği temel önem dikkate alındığında, AİHS'nin 13. maddesi, gerektiğinde tazminat ödenmesinin yanı sıra, ölümden sorumlu olanların tespit edilmesi ve cezalandırılmasına yönelik derin ve etkili araştırmalar yapılmasını şart koşmakta ve şikayetçinin soruşturma usulüne etkin bir şekilde erişebilmesini içermektedir (*Kaya*, adigeçen karar).

AİHM, mevcut davada sunulan deliller ışığında, maktulün diğer askerler tarafından öldürüldüğünün ortaya konulmadığına fakat tehlikeli psikolojik bir durumda iken, kendi tüfeği ile intihar ettiğinin belirtildiğine karar vermiştir. Bu durum yine de, AİHS'nin 2. maddesine dayanan şikayeti, 13. madde açısından "savunulabilir" olmaktan yoksun bırakmamaktadır (Bkz. *Boyle ve Rice-Birleşik Krallık*, 27 Nisan 1988 tarihli karar, *Kaya*, adigeçen karar, *Yaşa- Türkiye*, 2 Eylül 1998 tarihli karar, *Derleme*). Bu nedenle yetkililerin, maktulün hangi şekilde öldüğü konusunda etkili bir soruşturma yürütme zorunluluğu bulunmaktaydı.

AİHM'nin de daha önce belirttiği gibi, yürütülen cezai soruşturma, Mikail Ataman'ın sağlık durumuna ilişkin bilgilerin iletilmesinde ya da değerlendirilmesinde, sağlık personelinin ve üstlerinin sorumluluklarının bulunup bulunmadığının tespit edilmesini sağlayacak bir sonuç doğurmamıştır. Buna bağlı olarak soruşturma, başvuranın oğlunun ölümüne ilişkin ayrıntılar da sunmamıştır.

Bu koşullar altında, AİHS'nin 2. maddesinden kaynaklanan soruşturma yükümlülüğünün daha ötesinde şartlar taşıyan 13. maddede öngörüldüğü gibi, etkili bir soruşturma yürütüldüğü kabul edilemez.

Sonuç olarak, AİHS'nin 13. maddesi ihlal edilmiştir.

IV. AİHS'NİN 41. MADDESİNİN UYGULANMASI HAKKINDA

AİHS'nin 41. maddesinde belirtilen unsurlar.

A. Tazminat

Başvuran, Mikail Ataman'ın ölümünün yol açtığı gelir kaybı nedeniyle 23.959.10 Amerikan Doları tutarında maddi zarara uğradığını iddia etmektedir. Başvuran ayrıca, kendisinin, Mikail Ataman'ın annesinin ve sekiz kardeşinin uğradığı manevi zarar için 140.000 Amerikan Doları talep etmektedir.

Hükümet, bu iddialara karşı çıkmaktadır.

AİHM, maddi tazminat ile ilgili olarak, başvuranın iddialarının kanıtlanmamış ve belgelendirilmemiş olduğunu not etmektedir. Bu nedenle, bu ad altında tazminat ödenmesine gerek olmadığına kanaat getirmiştir.

AİHM, manevi tazminatla ilgili olarak, Mikail Ataman'ın ailesinin, AİHS'nin ihlal edilmesi nedeniyle bir takım acılar yaşamış olabileceklerine kanaat getirmektedir. AİHM hakkaniyete uygun olarak Mikail Ataman'ın hak sahiplerine 20.000 Euro ödenmesinin makul olacağına karar vermiştir.

B. Masraf ve Harcamalar

Başvuran, yapılan masraf ve harcamalar için 12.908.08 Amerikan Doları talep etmektedir. Bu tutarın 8.200 Amerikan Doları avukatlık ücretini, 311 Amerikan Doları tercüme masraflarını ve 4397,08 Amerikan Doları da çeşitli harcamaları kapsamaktadır. Başvuran, bu taleplerin çoğunluğu için ilgili belgeleri sunmaktadır.

Hükümet bu iddialara karşı çıkmaktadır.

Mahkemenin bu konudaki içtihadı ve mevcut unsurlar doğrultusunda AİHM, tüm masraflarla birlikte başvurana, 7.000 Euro ödenmesinin makul olduğuna karar vermiştir.

C. Gecikme Faizi

AİHM, Avrupa Merkez Bankası'nın marjinal kredi kolaylıklarına uyguladığı faiz oranına üç puanlık bir artışın ekleneceğini belirtmektedir.

BU GEREKÇELERE DAYALI OLARAK AİHM OYBİRLİĞİYLE,

1. Mikail Ataman'ın ölüm koşulları nedeniyle AİHS'nin 2. maddesinin *ihlal edildiğine*;
2. Etkili soruşturma yürütülmemiş olması nedeniyle AİHS'nin 2. maddesinin *ihlal edildiğine*;
3. AİHS'nin 8. maddesi bakımından herhangi bir sorunun *bulunmadığına*;
4. AİHS'nin 13. maddesinin *ihlal edildiğine*;
5. a) AİHS'nin 44 § 2 maddesi gereğince kararın kesinleştiği tarihten itibaren üç ay içinde, ödeme tarihindeki döviz kuru üzerinden YTL.'ye çevrilmek üzere, her türlü vergiden muaf tutularak Savunmacı Hükümet tarafından başvurana:
 - i. manevi tazminat olarak 20.000 Euro (yirmi bin) *ödenmesine*;
 - ii. masraf ve harcamalar için 7.000 Euro (yedi bin) *ödenmesine*;
- b) sözkonusu sürenin bittiği tarihten itibaren ödemenin yapılmasına kadar Hükümet tarafından, Avrupa Merkez Bankası'nın o dönem için geçerli olan faiz oranının üç puan fazlasına eşit oranda basit faizi *ödenmesine*;

6. Adil tazminata ilişkin diğer taleplerin *reddine*;

karar vermiştir.

İşbu karar Fransızca olarak hazırlanmış ve AIHM'nin iç tüzüğü'nün 77 řř 2 ve 3 maddesine uygun olarak 27 Nisan 2006 tarihinde yazıyla bildirilmiştir.